

PREŠERNOVA NEBEŠKA PROCESIJA

FRANCE KIDRIČ

Glede Nebeške procesije je gospa Marja Borštnik pred poltretjim letom opozorila, da „prof. Kidrič je v predavanjih 1928/29 dokazal, da je pesem nastala šele leta 1845., in ne deset let poprej, kot se je sklepalo zaradi napačnega umevanja letnice, ki jo Prešeren v pesmi navaja“ (LZ 1931, 369). Ker sem v opozoritvi videl poziv, ustrezam želji g. urednika Gspana.

Tudi nastanek te Prešernove pesmi ima povsem realno ozadje, dasi nima naravnostnih avtobiografskih namigavanj, kakor jih imajo mnoge starejše njene tovarišice.

Gre za drugo polovico leta 1845., torej dobo, ko sta bila Prešeren pa ljubljanska družba drug z drugim že zelo nezadovoljna.

Pesnik je preživel težavne dni: 18. septembra se mu je rodil tretji otrok (ČJKZ VI, 194); v začetku oktobra mu je otrokova mati „pisala pismo, polno najtrpkejših očitanj“ ter odšla v Trst (Jelovškova, Spomini 51), pustivši oba otroka v Ljubljani; 11. oktobra je bila razpisana advokatura v Ljubljani, a Crobathov koncipient je imel izmed vseh sedmih kandidatov najmanj upanja, da jo dobi. Posledice so postajale strašne: Julijin pevec se je vdajal vse bolj pijači in ekscentričnosti, se zanemarjal, propadal telesno ter imel trenutke, ko je mislil na samomor (RDHV III, 93/94). Puščice, ki jih je usmerjal od svojega pivskega omizja na ljubljansko družbo, so bile po vsej priliki še bolj osoljene kakor v prejšnjih letih.

Ljubljanska družba se je zgražala, a to ogorčenje je bilo precej drugačno od besedičenja ob Sonetnem vencu in njegovem akrostihonu. Izpričano je, da je bilo ljubljansko javno mnenje Prešernu že leta 1843. „nenaklonjeno“, in sicer zato, ker mu je očitalo „nagnenje do pijače in poltenosti, ekscentrična načela in grajavost“, češ, „lastnim napakam prizanaša, a vse druge po mili volji in brezobzirno biča“ (RDHV III, 90). Podoba je, da „so imeli lačni kljuni starih žlahtnih srak“, t. j. jeziki ne-

kih klepetavih starikavih plemkinj, pri ustvarjanju tega „javnega mnenja“ precej besede, a verjetno je, da so bile med njimi tudi kake znanke Julije pl. Scheuchenstuel. Prešernu pač ni bilo neznano, da je imela to „javno mnenje“ v evidenci tudi ljubljanska policija, ki je z opozoritvijo nanj že leta 1843. pomagala potisniti ob stran njegovo prošnjo za advokaturo ter ponovila svoje očitke tudi 25. julija 1845 (ZMS 1909, 258).

Tak je bil položaj, ko je Prešeren pridržal srečen trenotek, v kakršnih je vkljub teži razmer še mogel pesniško oblikovati, ter si je polagoma osvojil misel na maščevanje v obliki novih lokalnih satir. Med njimi je posvečal posebno pažnjo menda Nebeški procesiji, ki bi naj vzbujala smeh na račun ljubljanske družbe, a ne zadajala nezaceljivih ran: pesnik je hotel v njej benevolentno-hudomušno svoje someščane opozoriti, da je v poslednjih letih nazadovala tudi njihova morala, a se je obenem zanašal, da mu satira že dá priliko tudi za kak močnejši udarec.

Ob iskanju sredstev se je ustavil ob dveh momentih: ljudska vera, da utegneš v noči od vseh svetnikov do vernih duš ugledati v procesiji podobe vseh faranov, ki bodo prihodnje leto umrli, bi naj tvorila osnovo za fabulo, a zabavišča, ki so v Ljubljani v poslednjem času nastala ali se obnovila, bi naj bila opora za satiro.

Vero v procesijo smrtnih kandidatov je že nad 15 let tudi v Ljubljani širila Raupachova igra „Der Müller und sein Kind“ (Radics, Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach, 104), ki so jo igrali v stanovskem gledališču leto za letom v časovni bližini vseh svetnikov, na primer leta 1845. dne 3. novembra (IB 1845, 192). Prešeren ni mogel rabiti Raupachove verzije, ampak si je prikrojil za svoje posebne namene namesto smrtnih kandidatov procesijo „duš *zveličanih*, iz *sveta* poprejšnje leto in iz *vic* poklicanih“.

Pesnikov satirični namen je bil dosežen, če se mu je posrečilo ponazoriti, da in zakaj je bila procesija novih nebeščanov iz ljubljanske škofije pod vodstvom njenega prvega škofa Krištofa Lambergarja o vseh svetnikih n. pr. leta 1835. večja kakor 1845. A ta „dokaz“ se mu je tem laže „posrečil“, ker je bila za dobo po letu 1835. na službo res vrsta novih zabavišč, ki jih je satirik mogel izrabiti.

Leta 1836. so začeli zidati, a leta 1838. so dogradili ob Zvezdi posebno poslopje za kazinsko društvo, ki je doživelo leta 1834. svojo obnovitev (H. Costa, Reiseerinnerungen, 34). Po pravilih iz leta 1843. je imelo društvo namen, služiti ljudem, ki „stremijo po višji izobrazbi, čutijo potrebo, da se z zanimivim branjem seznaniijo z vsemi znamenitimi dogodki v političnem in literarnem svetu ter hočejo, resnobo po-

slovnega življenja dobrodejno izmenjavati v krogu dostojno veselih ljudi z družabnimi razvedrili različne vrste in načina“ (Slovenija 1932, št. 20). Kazina z lastnim domom je bila še bolj kakor prej skupno zabavišče ljubljanske „boljše družbe“ brez razlike narodnosti. Tudi Prešeren je bil že nad 10 let njen član (LZ 1912, 167; Jutro 11. februarja 1926) ter je vodil v te prostore tudi svoje goste (Slovenija 1932, št. 20).

Leta 1843. ali 1844. so staro ljubljansko strelišče pod gradom v Streliški ulici rešili pred propadom ter ga za številnejše občinstvo razširili in na novo opremili. Oficialni predstavnik prizadevanj za obnovo je bil župan Hradecky, ki je v ta namen iznova ustanovil streliško društvo ter bil njegov ravnatelj (Costa 23; IB 1846, 268). Glavna zasluga za akcijo pa je pripadala menda nekomu drugemu, čeprav ni mogoče ugotoviti, kaka bi naj bila prav za prav vloga te druge osebe. Po Prešernovi sodbi je bil oče nove misli o strelišču neki Mož, torej pač ljubljanski meščan, dimnikarski mojster in posestnik hiše na Poljanah Karel Moos (seznam ljubljanskih hišnih posestnikov iz let 1828. in 1840.; Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane 1899). Ta je imel v društvu samem le skromno šaržo nižjega strelskega mojstra (Radies, Geschichte der Rohrschützengesellschaft, 15–19). Društvo, ki je imelo v svojem načrtu poleg streljanja tudi izobrazbo s čitalniškim kabinetom ter zabave s plesi itd., je bilo namenjeno predvsem meščanstvu, dasi je štelo tudi uradnike in častnike med svoje člane (Costa 35). Prešeren sam ni bil član, posecal je pa najbrž semtertja društvene zabave.

Dne 31. maja 1845 so položili temeljni kamen za nov prostor zabave, od katerega so si vsi sloji mnogo obetali. To je bil koloseum z načrti prostorov ne le za vojaške nastanitve, ampak tudi za pivarno, kavarno in pekarno. Tako „Illyrisches Blatt“ kakor tudi „Novice“ sta napredovanje dela navdušeno pozdravljala (IB 1845, 89, 174; N 1845, 76).

Saj že v drugem polletju 1845. je bilo uradno priznано, da je staro gledališko poslopje na Kongresnem trgu ovira zdravemu razvoju gledališke umetnosti v Ljubljani, ter sklenjeno, da začnejo pomladi leta 1846. stavbo prenavljati, kar se je 28. aprila 1846 res tudi zgodilo (IB 1846, 129).

Ker je moral uvrstiti Prešeren prvo, za moralo Ljubljančanov ugodno procesijo nebeščanov pred prvega omenjenih štirih pomembnih datov, so bili vsi svetniki leta 1835. res najprikladnejši termin, ker so bili prvi praznik za procesijo pred letom 1836. kot začetkom prve akcije. Na ta način je dobil Prešeren za nastajanje novih zabavišč razdobje 10 let, a število 10 v sličnih zvezah mu je bilo sploh simpatično (primeri pismo Čopu z dne 5. februarja 1832). A najprimernejša figura za povzročitelja izprememb od leta 1835. do 1845. je bil pesniku tradicionalni neprijatelj vsakršni pomnožitvi števila nebeščanov. Predstava, za katero se je

pesnik odločil, je ljubko-naivna: hudič, ki „gleda skozi luknjo ključa“ v nebesa ter sliši Krištofa Lambergarja odgovor na vprašanje, zakaj daje „ljubljska srenja“ leta 1835. več ljudi za nebesa kakor druga „veči mesta“, sklene položaj v desetih letih s pomočjo „svojih hiš“ korenito izpremeniti.

Koncepcija je nudila razne prilike za hudomušne opombe. V Krištofovem orisu situacije leta 1835. se je dalo zabavljati ne samo staremu gledališču, plesišču v reduti, postrežbi po gostilnah in siromaštvu takratne streliške družbe, ampak tudi „lačnim kljunom starih žlahtnih srak“. Izmed novih hudičevih „limanic za Ljubljance“ sta vsaj dve: kazino in koloseum, izzivala tudi Prešernov zmisel za priljubljeno besedno igro. A končno je mikala še možnost, napraviti perspektivo, kakšni bodo hudičevi uspehi šele po preteku prihodnjih 10 let, torej o vseh svetih leta 1855.

Dasi je bila satira le hudomušna in čeprav je bilo za vsakega uvidevnega človeka jasno, da pesnik o kazini, strelišču, koloseju in gledališču v resnici ne misli tako, kakor je bilo risano v Nebeški procesiji, je bilo spričo ogabnih praktik ljubljanske cenzure v dobi absolutistične domišljavosti Franca I. vendar nemogoče misliti na objavo pesmi v tisku.

Prešeren sam je iskal drugih poti za popularizacijo Nebeške procesije. Ludovik Ravnikar iz Nove vasi pri Petrovčah, ki je v Ljubljani leta 1844./1845. ponavljal prvi letnik filozofije, a leta 1845./1846. obiskoval drugega (katalogi), pripoveduje, da je pesnik prihajal v dijaško družbo, ki se je zbirala v gostilni pri „malem cesarju“ v šentpeterskem predmestju, ter jim prečital „večkrat kako novejšo, jim še neznano pesem“, n. pr. tudi Nebeško procesijo (LZ 1900, 875). V rokopisu so jo dobili od Prešerna samega n. pr.: Anastasius Grün (LZ 1881, 577); p. Benvenut Crobath za god okoli 3. januarja 1846 (LZ 1931, 368/369; ta Prešernov rokopis je danes izgubljen); Hieronim Ulrich, graščinski oskrbnik na Bledu (Kres 1881, 475; LZ 1881, 577; Prešernov rokopis je danes last gospodične Pavline Ulrichove v Kranju, kolacioniran prepis najdeš v Državni knjižnici v Ljubljani v Levčevi „Prešernovi mapi“: Ms. 456, št. 50). Nedvomno je napravil Prešeren sam takih prepisov še več, dasi v njegovi ostalini vsaj leta 1875. ni bilo nobenega.

Tudi več tujih rok si je pesem prepisalo, n. pr. Kastelic (Slovan 1917, 198 sl.; rokopis je med Levstikovo ostalino v Državni knjižnici v Ljubljani); nekdo, ki ga je izročil kustosu Freyerju za muzej (IB 1847, 164); p. Benvenut Crobath (LZ 1931, 369); mnogo frančiškanov (LZ 1905, 588); dijaki, ki so prepise tercijalkam po grošu prodajali (LZ 1905, 588); itd.

Saj že v drugi polovici leta 1846. se je p. Benvenut „čudil, kak znana povsod“ je Nebeška procesija (LZ 1931, 368). Policija se je seveda tudi zgenila, a ni mogla nič opraviti: p. Benvenut je njeno sumnjo, da bi on bil avtor, „odločno zavrnil“ (KO 1901, 23); Prešeren se je namuznil ter vrnil predloženi rokopis z opombo, da sicer „ni slab, a da on piše ostreje“ (LZ 1905, 588). Končno se je policija menda uverila, da stvari ne kaže jemati za osnovo resnega postopanja, saj menda ni naprtil Prešernu nobenih novih sitnosti kustos Freyer, ki je javno razglasil, da je muzej dobil v prepisu Nebeško procesijo, „das angeblich vom Herrn Prešeren verfasste Gedicht 1846“ (IB 1847, 164). Seveda, vrata v tiskarno so ji mogli odpreti šele dnevi marčne revolucije, ko so morali predmarčni špiclji in cenzorji skriti svoje kremplje: prinesel jo je 5. zvezek „Kranjske Čbelice“, kjer jo je Kastelic (ali Prešeren?) menda namenoma opremil še posebej v oklepaju z letnico 1835.

V pesnitvi sami je torej dokaz, da ne more biti iz leta 1835., ampak, da je iz leta 1845., saj pesnik ni bil prerok, ki bi bil že o vseh svetih leta 1835. točno vedel, kaj se bo godilo v naslednjih 10 letih. Za tem dokazom je najmočnejši v Crobathovi ostalini, ki je nanj opozorila go-spa Marja: dejstvo, da je prejel p. Benvenut pesem leta 1846. za god in šele nato nanjo reagiral (LZ 1931, 269). S to ugotovitvijo so v skladu razni drugi momenti: Ravnikarjev spomin in Freyerjeva beležka; gajica v rokopisu za Ulricha, ki jo je začel rabiti v tisku Prešeren šele 16. aprila 1845; epigram o Božjih in hudičevih hišah v Ljubljani in njegovi distihi, ki jih je začel rabiti Prešeren šele pod vplivom Koseskega Slovenije iz leta 1844. Trdinova izvestja, ki jih je sporočil o Nebeški procesiji (LZ 1905, 588), so sicer v nasprotju z ugotovitvijo, da je pesnitev nastala okoli vseh svetih leta 1845., toda kriv je temu Trdinov spomin: ako trdi Trdina, da je „po končani drugi šoli“ v društvu s tovarišem Pečarjem (pač Matevžem iz Črnuč) srečal Prešerna in mu z otroško izgovarjavo citiral tudi Nebeško procesijo, je to pomota, ker je bil v drugi latinski šoli leta 1843./1844., ko Nebeške procesije še bilo ni, dočim Trdina takrat gotovo ni več govoril „kanalček“ namesto „kanarček“; napačna je tudi trditev, da bi bil Trdina Nebeško procesijo prepisal za Ložarja, in sicer „še isti dan, ko jo je Ložar dobil“, kajti Ložar je bil v Ljubljani le še v šolskem letu 1842./1843.

Število „prešernoslovcev“, ki smo trdili, da je v Nebeški procesiji letnica 1835 v 1. kitici obenem letnica nastanka pesnitve, je res precéj-šnje: Levstik 1863 (Slovan 1914, 286); Marn, Jezičnik XVIII (1880), 47; Levec, Soča 1. oktobra 1874 in LZ 1881, 577; Steska, KO 1901, 23; Pintar, LZ 1907, 687; Grafenauer, Zgodovina (1909), 149; Žigon, Krono-logični pregled, 32/33, in DS 1925, 283; Puntar, zbornik „Dante

1321—1921“, 219/220; Kidrič, RDHV III (1926), 76; itd. Temu pa je bil kriv le površen študij zgodovinskega ozadja, ki je za razlago Prešernovih pesmi tako nujno potreben.

Napačno datiranje Nebeške procesije je vplivalo tudi na razmišljanja o njeni arhitektoniki.

Pesnik je gotovo od začetka mislil na tri dele: dogodke ob procesiji leta 1835. (18 kitic: 1.—18.), izgraditev hudičevih „limanic“ v dobi 1835 do 1845 (6 kitic: 19.—24.), prorokovanje za dobo 1845 do 1855 (2 kitici: 25./26.). Prvi del obsega: fiksiranje časa (1 kitica), opis situacije v nebesih (3 kitice: 2.—4.), procesijo (4 kitice: 5.—8.), božjo nevoljo, da ne prihaja v nebo nič inteligence, izvzemši Ljubljančane (4 kitice: 9.—13.), ter obrazložbo prvega ljubljanskega škofa (5 kitic: 14.—18.). V drugi del je pritegnil pesnik hudičev sklep (1 kitica: 19.) ter hudičeve „limanice“ po zapovrstnosti nastanka: kazino (1 kitica: 20.), strelišče (1 kitica: 21.), kolosej (2 kitici: 22./23.) in gledališče (1 kitica: 24.). Tretji del je samo kratka opozoritev, da po 10 letih v nebeški procesiji sploh ne bo več Ljubljančana.

Tak vzorec sicer ne kaže matematično-arhitektoničnega lika, a ima to prednost, da Prešernovim skupinam ne dela sile. Dr. Žigon je predložil drugačnega (Prešernova Čitanka 218), namreč strogo simetričnega (številke pomenijo število kitic v skupini): $2 \parallel 5 + 1 \mid 5 \text{ } ^{*} 5 \mid 1 + 5 \parallel 2$. Ker je videl Žigon na koncu pesnitve dve kitici, ki sta kot prognoza bodočnosti ločeni od ostalih, je hotel imeti korelat tudi v začetku. A to ni šlo brez nasilja: skupino 2.—4. kitice, ki tvorijo za neapriorističnega čitatelja „nebeščanov družino“, ki se je zbrala „gledat procesjo sveto“, je dr. Žigon razbil ter pridružil izmed „nebeščanov družine“ Boga očeta k fiksaciji časa, a „sina in svetega duha“ z ostalimi je priključil k procesiji, od katere pa je zopet ločil eno njenih organskih sestavin, namreč bandero Krištofa Ljubljanskega. Nič manj nasilna ni Žigonova operacija za pridobitev dveh enakih delov s simetrično razporeditvijo: dočim je za neapriorističnega čitatelja začetek drugega dela te pesnitve tam, kjer jame Satanas o vseh svetih leta 1835. graditi svoje limanice, za katere se trudi potem do leta 1845., torej v 19. kitici, kjer je „Satanas skoz luknjo ključa gledal in poslušal“ — misli zagovornik matematične arhitektonike, da sme začetek drugega dela Nebeške procesije postaviti v sredino procesije leta 1835., namreč v 14. kitico, kjer odgovarja škof Lambergar na vprašanje Boga očeta.

Reminiscence na Byrona itd., ki si jih je ob študiju Nebeške procesije zabeležil Luka Pintar (ZMS 1902, 150, 154), mi ne povedo ničesar, ker sem prepričan, da jih pesnik ob snovanju te svoje lokalne satire ni imel v evidenci.

Med prvimi, ki so jemali Prešernovo Nebeško procesijo povsem resno, so bile ljubljanske tercijalke: menile so, da pojde „mož, ki je tej svinjski gospodi zabrusil vso resnico v obraz“, kar „gorak v nebesa“ (LZ 1905, 588). Mnogo let pozneje, namreč 22. septembra 1874, je neki Bitenjčan, ki je v Slovencu poskušal razlagati Prešerna v zmislu konservativnih tendenc, dokazoval, kako je Prešeren s „Svetim Krištofom ... pokazal svoje spoštovanje do krščanstva“. Sodim, da tudi novejša prešernoslovje premalo upošteva značaj epigramov, kakršen so Božje in hudičeve hiše, ter značaj satiričnih legend, kakršna je poleg Nebeške procesije iz 1845. leta še Šmarna gora (Romarska), ki je nastala najbrž tudi v bližini leta 1845.: Prešeren je tu le na videz v položaju pobožnega katoličana; le ironično brani romanje ter nasprotuje „hudičevim hišam“; ne gre mu ne za odpravo zabavišč iz 1835—1845 ne za ohranitev romanja, pač pa za šegavo situacijo, ki spravlja nasprotnike v zadrego, za obliko, ki ji niso prav mogli nasprotovati, za sredstva, ki budijo razposajen smeh.

V Ljubljani, na god vseh svetnikov 1933.

JAVORI, JAGNEDI

C. GOLAR

Javori, jagnedi, hrasti zaraščeni,
z belimi bradami bori visoki
vijejo, bijejo se po obronkih,
gredo zravnani po hosti in loki.

V led zakovani strme neupognjeni,
pijejo roso in zarjo poletja,
gledajo v sinja obzorja nebeška
v jutrnjih zborih srebrnega petja.

Divje vihrajo, bučé, plapolajo
mladi viharji po bujnih lesovih,
v daljne višine jim gre hrepenenje,
večnosti slutnje zvene jim v vrhovih.